

Lesław J. Welker*

Toruńscy lekarze w Powstaniu Warszawskim

Doctors from Toruń in the Warsaw Uprising

Thorner Ärzte im Warschauer Aufstand

Obchodzimy 80. rocznicę Powstania Warszawskiego. Chlubną kartę zapisali w nim także toruńscy lekarze. Znanych jest kilku z nich, głównie lekarzy wojskowych, a ci tutaj prezentowani byli również żołnierzami Armii Krajowej. Z tego kręgu osobą najbardziej kojarzoną z powstaniem jest **plk dr Leon Strehl ps. Feliks**. Urodził się w 1891 r. w Czarnicach (pow. Człuchów). Studia ukończył w roku 1919 na Uniwersytecie Warszawskim. Powstaniec wielkopolski i śląski. W kwietniu 1934 r. przeniesiony na stanowisko komendanta 8 Szpitala Okręgowego w Toruniu (zamieszkał przy ul. Sienkiewicza 11), od 1 stycznia 1935 r. w stopniu pułkownika. Potem był także szefem Sanitarnym D.O.K. VIII. Pozostawał nim do 17 listopada 1937 r., kiedy to przeniesiono go na stanowisko Szefa Sanitarnego D.O.K. w Warszawie, na którym pozostawał do września 1939 r. Po wybuchu wojny powierzono mu stanowisko Szefa Sanitariatu Armii „Warszawa”. Za działania na tym stanowisku odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari. Dostał się do niewoli, ale wrócił do Warszawy i 1 kwietnia 1940 r. został dyrektorem szpitali: Ujazdowskiego i Maltańskiego.

* Porucznik lekarz medycyny (ur. 1950), absolwent WAM-AM w Warszawie. Działacz społeczny – współzałożyciel ŚŻŻAK, od roku 2018 prezes Okręgu Toruń, a od tego roku członek Prezydium ZG ŚŻŻAK. Współzałożyciel „Solidarności” w toruńskim ZOZ, działacz opozycji antykomunistycznej. Instruktor – harcistrz ZHP. Członek PCK. Autor ponad 300 publikacji, w tym 11 książek.

Il. 1. Odznaka wykonana w 1974 r. na 30. rocznicę Powstania Warszawskiego²

² Latem 1945 r. równoległe z pracami nad Odznaką Armii Krajowej płk. Uszycki ogłosił konkurs, by upamiętnić największe boje Armii Krajowej. Konkurs na odznakę upamiętniającą Powstanie Warszawskie wygrał Wincenty Gawron ps. Dębski. Wówczas do realizacji wykonania odznaki nie doszło. Stało się to w roku 1974 w Warszawie, na 30. rocznicę wybuchu powstania. Odznakę wykonał znany grawer Andrzej Panasiuk. Jednak symbolika odznaki – dwa smoki: niemiecki i sowiecki atakujące Warszawę, na pewno nie spodobałyby się komunistycznym władzom. Żeby je przechytryć i uchronić grawera przed szykanami, gł. finansowymi, do odznaki została wykonana nakrętka sygnowana: W. GAWRON CHICAGO U.S.A.

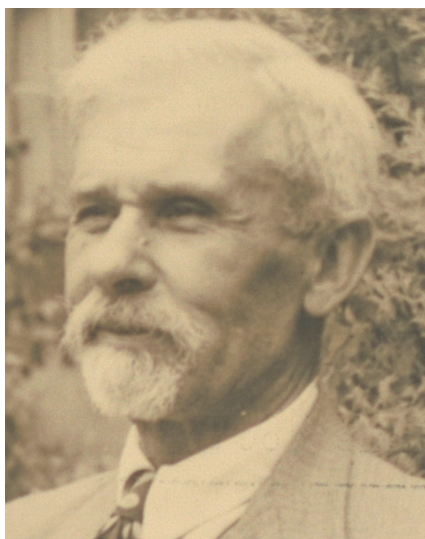
płk dr Leon Strehl

II. 2. Płk dr Leon Strehl ps. Feliks

1 lipca 1942 r. został zaprzysiężony w Armii Krajowej i przyjął pseudonim „Feliks”. Rok później został szefem Sanitariatu Komendy Głównej AK. Po wybuchu Powstania Warszawskiego w sierpniu 1944 r. koordynował pracę szpitali powstańczych, a potem organizował ich ewakuację. Sam był (po ewakuacji Woli 5 sierpnia) komendantem powstańczego Szpitala Maltańskiego przy ul. Senatorskiej 38 i 42, który sprawnie ewakuował 14 sierpnia, wraz z ok. 200 rannymi. Potem w Śródmieściu kierował Szpitalem Ujazdowskim. Wszystkie te działania spowodowały, że po raz drugi został odznaczony Srebrnym Krzyżem VM. Wziął udział w rozmowach kapitulacyjnych, a po kapitulacji powstania 13 października znalazł się w Stalagu IV B Mühlberg-Reserve Lazarett w Zeithain, gdzie był komendantem szpitala jenieckiego – początkowo pustych i zapluskwionych baraków. Z obozu został wyzwolony w kwietniu 1945 r., ale pozostał w nim jako ordynator polskiego oddziału w sowieckim szpitalu wojennym. Oddział ten prowadził do 12 sierpnia, kiedy

to pod patronatem PCK udało mu się, wraz z chorymi i personelem, ewakuować szpital do Torunia. Szpital na 120 łóżek umieszczono na ul. Żeglarskiej 8, a płk dr Strehl od 15 tm. nadal był jego komendantem. Zorganizował tu też farmę rolniczą dla inwalidów. Po wojnie pracował w Zarządzie Głównym PCK.

Innym z komendantów toruńskiego VIII Szpitala Okręgowego był **płk dr Zygmunt Gilewicz ps. Narkotyk**. Urodził się w 1880 r. w Januszowcach (pow. Dubno) na Wołyniu. Studia ukończył w 1907 r. na Uniwersytecie w Kijowie. Ochotnik 1 Dywizji Strzelców Polskich, a od 1920 r. w Wojsku Polskim. W kwietniu 1922 r. przeniesiony do Torunia, gdzie w listopadzie 1927 r. został komendantem VIII Szpitala Okręgowego. W grudniu 1929 r. powrócił do Warszawy, 2 lata później został dyrektorem Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego. Po wybuchu wojny w 1939 r. powrócił do czynnej pracy lekarskiej, a jako szef sanitarny ZG PCK wziął udział w obronie Warszawy, koordynując pracę szpitali PCK.

Il. 3. Płk dr Zygmunt Gilewicz ps. Narkotyk

W konspiracji był dyrektorem Wydziału Zdrowia Delegatury Rządu i żołnierzem Armii Krajowej ps. Narkotyk, z przydziałem do Sanitariatu Okręgu Warszawskiego AK „Bakcyl”. Po wybuchu powstania w sierpniu 1944 r., oficjalnie w „Grupie Północ”, został komendantem powstańczego szpitala zakaźnego przy ul. Hipotecznej. Za tę pracę został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami. Po kapitulacji Starówki przeszedł kanałami do Śródmieścia, gdzie przy ul. Boduena nadal prowadził szpital zakaźny, a następnie kierował punktem sanitarnym przy ul. Brackiej. 9 października, na papierach współpracownika PCK, razem z rannymi ewakuował się z Warszawy. Uciekł z konwoju i dotarł do domu w Opypach, który nadal był schronieniem dla potrzebujących. Po wojnie generał profesor rektor AWF w Warszawie.

Innym z toruńskich komendantów był **plk dr Kazimierz Baranowski ps. Kazia**. Urodził się w 1891 r. w Hermanówce na Ukrainie. Studia ukończył w Kijowie. W czasie I wojny światowej w armii carskiej i polskich formacjach na wschodzie, a w Polsce od roku 1919. Służbę pełnił w różnych miastach i szpitalach. W 1938 r. trafił do Torunia na stanowisko komendanta VIII Szpitala Okręgowego. Pozostawał nim do lutego 1939r. Po wybuchu wojny w 1939r. wraz Armią Łódź trafił do Warszawy.

Prawdopodobnie w 1940 r. został szefem Służby Zdrowia Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej, ps. Kazia. Funkcję tę pełnił do 1 marca 1944 r. (wg Agaty Czajkowskiej). Jednym z jego pierwszych rozkazów było gromadzenie leków i materiałów sanitarnych, by uchronić je przed okupantem. W Warszawie wykorzystano magazyny apteczne I Wojskowego Szpitala Wojskowego, Szpitala Ujazdowskiego i Szpitala Maltańskiego. Stworzono pod patronatem PCK składnicę sanitarną przy ul. Jaworzyńskiej 6, którą z powodu zagrożenia dekonspiracją przeniesiono na ul. Pańską 3. Składnica ta, kierowana przez mgr. Zenona Olszewskiego, przetrwała do powstania. Równocześnie od marca 1944 r. działał w PCK – m.in. kierował lecznicą PCK przy ul. Piusa XI. W powstaniu otrzymał przydział do Sanitariatu Okręgu Warszawskiego AK „Bakcyl”. Po kapitulacji powstania wyjechał wraz z rannymi. Ostatecznie trafił do Krakowa, skąd wrócił do Warszawy i tu zmarł 3 marca 1945 r.

Il. 4. Mjr dr Marian Mroczkowski

Kolejnym z toruńskich doktorów jest **mjr dr Marian Mroczkowski**. Urodził się w 1897 r. w Białobrzegach Radomskich. Studia medyczne ukończył na Uniwersytecie Warszawskim w 1924 r. Praktykował jako radiolog w Szpitalu Wojskowym w Przemyślu, Centrum Wyszkożenia Sanitarnego, a w roku 1934 trafił do Torunia, VIII Szpitala Okręgowego. 29 września 1939 r. dostał się do niewoli i pracował w szpitalu wojennym w Legionowie. Po zwolnieniu udał się do Warszawy, gdzie pracując w Szpitalu Ujazdowskim włączył się w działania konspiracyjne: w Powstaniu Warszawskim w Sanitariacie Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej „Bakcyl” – Szpital Ujazdowski.

Po kapitulacji powstania w niewoli w – Stalagu IV B/H Zeithain (obóz szpitalny – oddział Stalagu IV-B Mühlberg), numer jeniecki: 299379, w którym komendantem jenieckiego szpitala był płk dr Leon

Strehl, a on kierował obozowym zakładem radiologii. Po wyzwoleniu z ewakuowanym szpitalem latem 1945 r. znalazł się ponownie w Toruniu. Potem pracował w toruńskiej wojskowej i cywilnej służbie zdrowia.

Oficerem lekarzem związanym w zasadzie całe życie z Toruniem był **mjr dr Zdzisław Dandelski**. Urodził się w 1880 r. w Roszkowie Wielkopolskim (pow. Węgrowiec). Studia ostatecznie ukończył w 1907 r. w Würzburgu. W ich trakcie działacz polskich organizacji niepodległościowych. Do Torunia trafił w roku 1911. Po wybuchu I wojny światowej został 2 sierpnia 1914 r. wcielony do armii pruskiej, w stopniu kapitana lekarza i został naczelnym lekarzem oddziału chirurgicznego w szpitalu wojennym w Toruniu. W roku 1917 wstąpił do Polskiej Organizacji Wojskowej, potem współpracował w ramach działań powstania wielkopolskiego.

Il. 5. Mjr dr Zdzisław Dandelski

Po odzyskaniu Pomorza 20 stycznia 1920 r. mianowany w stopniu majora lekarzem garnizonowym i komendantem VIII Wojskowego Szpitala Okręgowego w Toruniu, gdzie był ordynatorem oddziału chirurgicznego. Rok później zdemobilizowany. Jako dyrektor objął Szpital Miejski. Po agresji w roku 1939 został aresztowany i osadzony w toruńskim Forcie VII, skąd został wywieziony do Dobrej k. Limanowej w Generalnej Guberni. 5 sierpnia 1940 r. zamieszkał w Warszawie, gdzie przy ul. Mickiewicza 27 otworzył gabinet lekarsko-chirurgiczny. Zaangażował się w konspiracji – został pełnomocnikiem Delegatury Rządu na Kraj na przyszłe ziemie powracające Prus Wschodnich. Wraz z Delegatem RP na Kraj – Pomorze Antonim Antczakiem opracował obsadę personalną stanowisk prezydentów miast i starostw na Pomorzu po zakończeniu wojny. W czasie Powstania Warszawskiego był lekarzem szpitala powstańczego na Żoliborzu. Po kapitulacji powstania przebywał w obozie Dulag 121 w Pruszkowie, a potem pracował w szpitalu w pobliskim Piastowie. W roku 1945 wrócił do Torunia i 1 marca 1946 r. ponownie objął stanowisko dyrektora Szpitala Miejskiego oraz prezesurę w Towarzystwie Lekarskim.

Por. dr Stanisław Pietraszewski ps. Doliński urodzony w 1892 r. w Sosnowcu. W 1916 r. został członkiem – żołnierzem Polskiej Organizacji Wojskowej. Studia na Uniwersytecie Warszawskim, przerywane pobytami na różnych frontach, ostatecznie ukończył w roku 1924.

W roku 1932 skierowany na stanowisko Naczelnika Wydziału Pracy, Opieki i Zdrowia w Pomorskim Urzędzie Wojewódzkim w Toruniu. Jego głównym zadaniem na tym stanowisku było zorganizowanie sanitariatu portu w Gdyni. W Toruniu pracował również społecznie. Od 27 listopada 1932 r. do roku 1936 był członkiem Komitetu Okręgowego i szefem sanitarnym w Zarządzie Okręgu Pomorskiego PCK. Od roku 1934 był prezesem Koła Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej przy Urzędzie Wojewódzkim i jako taki delegatem do Zarządu Obwodu Miejskiego Ligi. Był też członkiem Zarządu Koła POW-iaków, a także Ligi Morskiej i Kolonialnej. W 1936 r. przeniesiony do Warszawy.

Po wybuchu wojny został zatrudniony w Wydziale Zdrowia Zarządu Miejskiego, jako lekarz administracji sanitarno-lekarskiej. Na tym stanowisku pozostawał do wybuchu Powstania. Zaprzysiężony już

Il. 6. Por. dr Stanisław Pietraszewski ps. Doliński

w 1939 r., w SZP (?) jako „Doliński”. Po 1942 r. dostał przydział do Oddziału II KG AK – Wydziału Wywiadu Ofensywnego „Stragan” – Referatu „Zachód” („Lombard”), który obejmował teren Rzeszy. Awansowany do stopnia porucznika. Wybuch powstania zastał go na Żoliborzu, gdzie pracował jako lekarz dzielnicowy. Otrzymał przydział do sanitariatu II Obwodu „Żywiciel” – szpitala powstańczego przy ulicy Krechowickiej. 4 października 1944 r. wraz z rannymi został ewakuowany do szpitala w Tworkach, skąd na początku listopada wyjechał do Częstochowy, gdzie został zatrudniony przy organizacji obozu dla uchodźców z Warszawy, oraz praktykował w pobliskich Koziegłowach. Po wojnie wrócił w rodzinne strony – osiadł i pracował w Będzinie.

Ostatni z prezentowanych to **Stanisław Perliński ps. Kmicie** urodzony w Warszawie w 1922 r. W roku 1940 zdał konspiracyjną maturę i rozpoczął studia na konspiracyjnym Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Warszawskiego. W styczniu 1941 r. został zaprzysiężony w ZWZ jako

Il. 7. Dr Stanisław Perliński ps. Kmicie

„Kmicie”, ostatecznie z przydziałem do „Kedywu” KG AK. W lipcu 1944 r. jego pluton wszedł w skład baonu „Miotła”. Jako d-ca drużyny wziął udział w zdobyciu budynku Monopolu Tytoniowego, ale pod naporem nieprzyjaciela baon wycofał się na „Gęsiówkę”. Potem w Grupie Północ. Gdy stracił kontakt z własnym oddziałem podporządkował się baonowi „Wigry” – 3 komp. „Edward”. Po kapitulacji Starówki kanałami przedostał się do Śródmieścia. Wziął udział w walkach na pl. Napoleona, na Świętokrzyskiej, Królewskiej i na Poczcie Głównej. W ich trakcie został ranny i trafił do szpitala powstańczego na ul. Chmielnej. W końcu września odnalazł macierzystą „Miotłę”. Po kapitulacji powstania przebywał w niewoli w Oflagu XB (Sandbostel), gdzie był asystentem lekarza obozowego. Wyzwolony w maju 1945 r.

Do kraju wrócił w lutym 1946 r. i kontynuował studia lekarskie, które ukończył w roku 1952. Do Torunia trafił w roku 1963, gdzie pracował jako ordynator w Szpitalu Zakaźnym. Po latach został odznaczony Medalem „Za Warszawę 1939–1945”, a w Niepodległej Polsce (po roku 1989) i Warszawskim Krzyżem Powstańczym 1944.

Zaledwie kilku lekarzy, ale także wielki wkład wnieśli w organizację konspiracyjnej i powstańczej służby zdrowia, warto więc o nich pamiętać.

II. 8. Odznaka kombatancka Sanitariatu KG AK

